

Hubungan Perdagangan Malaysia-China 1980-2013

Wan Hazwani Wan Hamedi, Asmadi Hassan *

Jabatan Pengajian Asia Timur
Universiti Malaya.

Abstrak

Hubungan yang terjalin antara Malaysia dan China sejak termeterai hubungan diplomatik pada tahun 1974. Ini dianggap sebagai suatu pencapaian penting kerana Malaysia merupakan negara Asia Tenggara yang pertama berjaya menjalinkan hubungan diplomatik dengan China. Malaysia dijadikan model kepada negara-negara Asia yang lain untuk menjalinkan hubungan dengan China. Selepas hubungan diplomatik terjalin, hubungan antara kedua-dua buah negara semakin erat apabila aspek perdagangan menjadi keutamaan dalam hubungan dua hala. Oleh kerana kepelbagaian produk yang dihasilkan mempunyai nilai pasaran yang baik maka kedua-dua negara berjaya menjadi rakan dagangan yang penting sehingga hari ini. Kajian ini mengkaji hubungan perdagangan Malaysia-China 1980-2013. Kajian bermula dengan membuat ulasan karya dari pengkaji yang membuat penyelidikan tentang tajuk tersebut dari China, Malaysia dan antarabangsa. Kemudian, kajian ini menumpukan kepada perdagangan Malaysia-China tahun 1980 sehingga 2013, bidang-bidang utama dalam kerjasama ekonomi dan perdagangan antara Malaysia dan China seta kerjasama ekonomi Malaysia-China di bawah Rangka Kerja Kawasan Perdagangan Bebas ASEAN-China.

Kata kunci: perdagangan Malaysia-China, ASEAN, perdagangan bebas ASEAN-China

* Wan Hazwani Wan Hamedi, School of International Cultural Exchange, Lanzhou University; Asmadi Hassan, Pensyarah Kanan, Jabatan Pengajian Asia Timur, Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Malaya.

Trade Relations between Malaysia and China 1980-2013

Wan Hazwani Wan Hamed, Asmadi Hassan *

Department of East Asian Studies
University of Malaya.

Abstract

The relationship between Malaysia and China started when the the both countries signed diplomatic relations in 1974. The relationships are significance since Malaysia was the first country in Southeast Asia managed to establish diplomatic relations with China. Malaysia became a model to ASEAN countries in order to establish relations with China. After the establishment of diplomatic relations, the relations were very close when trade became a priority in the bilateral relations. Due to the diversity of the product as well as potential market, the both countries managed to become an important trading partner until nowadays. This study examined the Malaysia-China trade relations from 1980 to 2013. The study begins by reviewing the literature conducted by China, Malaysia and international researcher. Then, this study focuses on Malaysia-China trade in 1980 until 2013, the main areas of trade between Malaysia and China as well as Malaysia-China trade cooperation under the Framework of ASEAN-China Free Trade Area.

Keywords: Malaysia-China trade, ASEAN, free trade area

* Wan Hazwani Wan Hamed, School of International Cultural Exchange, Lanzhou University; Asmadi Hassan, Senior Lecturer, Department of East Asian Studies, Faculty of Arts and Social Sciences, University of Malaya.

Pengenalan

Hubungan yang terjalin antara Malaysia dan China sejak termeterai hubungan diplomatik pada tahun 1974 secara amnya telah menjadi satu titik tolak kepada permulaan usahasama dalam bidang politik dan ekonomi kedua-dua buah negara. China dan Malaysia yang terletak dalam lingkungan rantau Asia telah berjaya membuktikan bahawa kerjasama antara negara jiran adalah sangat penting dalam mengekalkan keharmonian serta kestabilan sesebuah negara. Hubungan Malaysia-China juga dianggap sebagai suatu pencapaian penting kerana Malaysia merupakan negara Asia Tenggara yang pertama berjaya menjalin hubungan diplomatik dengan negara tersebut. Seterusnya, Malaysia dijadikan model kepada negara-negara Asia yang lain untuk menjalin hubungan dengan China (Yeoh, 2006, p. 3).

Selepas hubungan diplomatik terjalin, hubungan antara kedua-dua buah negara semakin erat apabila aspek perdagangan menjadi keutamaan dalam hubungan dua hala. Oleh kerana kepelbagaian produk yang dihasilkan mempunyai nilai pasaran yang baik maka kedua-dua negara berjaya menjadi rakan dagangan yang penting sehingga hari ini. Secara ringkasnya, dalam mengembangkan kerjasama perdagangan dua hala antara Malaysia dan China, usaha-usaha yang berterusan oleh kedua-dua kerajaan adalah penting bagi mengorak langkah agar hubungan yang dijalin dapat berterusan untuk jangka masa yang panjang.

Kajian ini mengkaji hubungan perdagangan Malaysia-China 1980-2013. Kajian bermula dengan membuat ulasan karya dari pengkaji yang membuat penyelidikan tentang tajuk tersebut dari China, Malaysia dan antarabangsa. Kemudian, kajian ini menumpukan kepada perdagangan Malaysia-China tahun 1980 sehingga 2013, bidang-bidang utama dalam kerjasama ekonomi dan perdagangan antara Malaysia dan China serta kerjasama ekonomi Malaysia-China di bawah Rangka Kerja Kawasan Perdagangan Bebas ASEAN-China.

Ulasan Karya

Dalam proses pembangunan ekonomi di Malaysia, tidak dapat dinafikan bahawa penguasaan kaum Cina dalam bidang ekonomi adalah ketara terutamanya dalam pengeluaran modal. Jika dahulu ianya hanya tertumpu dalam industri penting seperti kewangan dan pembuatan, tetapi kini telah berkembang ke dalam sektor perkhidmatan. China yang merupakan antara kuasa ekonomi terbesar dunia pada hari ini telah melaksanakan perluasan ekonomi yang komprehensif secara beransur-ansur kepada dunia luar. Keadaan ini telah memberi kelebihan kepada Malaysia untuk meneroka potensi pelaburan di China. Peranan yang dimainkan oleh pihak kerajaan dan penglibatan pihak swasta dalam menjalin hubungan perdagangan dengan China telah membuka lebih banyak ruang kepada para pelabur untuk menjalankan aktiviti import dan eksport. Keadaan ini juga telah menyebabkan banyak kajian terperinci mengenai hubungan ekonomi antara Malaysia dan China dijalankan. Terdapat dua kategori kajian tentang hubungan perdagangan antara Malaysia dan China, iaitu kajian dari China dan kajian dari Malaysia dan antarabangsa.

Kajian dari China

Menurut Gu Changyong (2006), sebagai kuasa baharu dunia China bukan sahaja berjaya menarik perhatian Malaysia serta negara-negara Asia Tenggara yang lain untuk mengadakan hubungan diplomatik, malah negara-negara utama dunia seperti Amerika Syarikat dan Australia juga turut berminat untuk menjalinkan hubungan dengan China (Gu, 2006). Walau bagaimanapun dalam tempoh 30 tahun pemerintahan Parti Komunis China, hubungan China dengan Malaysia serta negara-negara Asia Tenggara yang lain tidak selalunya baik berikutan konfrontasi dengan beberapa buah negara dalam rantau tersebut. Selain itu, dalam aspek hubungan China dengan Malaysia, perubahan politik dan ekonomi China terhadap Malaysia didorong oleh tiga dasar utama. Pertama ialah “Menhu Kaifang Zhengce” (门户开放政策, Dasar Pintu Terbuka) pada tahun 1979 sekaligus mengubah hubungan antara China dengan dunia luar. Kedua ialah “Mulin Zhengce” (睦邻政策, Dasar Berbaik-baik) yang dilaksanakan pada tahun 1990 terhadap negara-negara jiran China dan Asia Tenggara termasuk Malaysia, dan yang ketiga ialah pelaksanaan “Zou Chuqu Zhengce” (走出去政策, Dasar Untuk Keluar) yang bertujuan untuk membuka dunia korporat dan pelaburan China ke dunia luar. Ketiga-tiga dasar yang dilaksanakan oleh China dalam membangunkan hubungan negaranya dengan Malaysia dan negara-negara Asia Tenggara telah berjaya membuka ruang yang lebih besar kepada perdagangan China sendiri. Oleh itu, Gu Changyong berpendapat bahawa hubungan antara China dengan negara luarnya pada masa hadapan akan terus berkembang.

Huang Lihong (2012) menyifatkan hubungan Malaysia dengan China selepas Perang Dingin telah menjadi model kepada negara-negara lain untuk menjalinkan hubungan diplomatik dengan negara China (Huang, 2012). Tiga ciri dasar hubungan yang diterapkan ialah pertama, China dan Malaysia menolak hubungan bermusuhan semasa Perang Dingin dan menggantikannya dengan hubungan perkongsian yang matang dan mesra. Kedua, hubungan antara China dengan Malaysia telah berjaya mengekalkan momentum yang baik. Walaupun pentadbiran Mahathir Mohamad masih mengekalkan “strategi mengelak” terhadap China bagi menangani ancaman jangka panjang dan ianya diteruskan pada zaman pemerintahan Abdullah Badawi dan Najib Razak pada hari ini, namun kerajaan Malaysia berterusan berusaha untuk membina hubungan yang stabil dan produktif dengan China. Ketiga, Strategi yang dilaksanakan oleh Malaysia terhadap China adalah secara berterusan, bukan sahaja melalui perubahan dalam karekter hubungan, tetapi dasar yang diamalkan adalah bergantung kepada faktor-faktor dalam negeri dan interaksi antarabangsa.

Lin Mei dan Yan Sen (2011), menegaskan bahawa sejak China dan Malaysia menjalinkan hubungan diplomatik pada tahun 1974, hubungan perdagangan antara kedua-dua buah negara berada pada tahap pembangunan yang mampan terutamanya selepas tahun 1990-an (Lin & Yan, 2011). Pada masa ini, Malaysia telah berjaya menggantikan Singapura sebagai rakan dagangan terbesar China dalam ASEAN. China pula telah menjadi sumber terbesar import dan pasaran eksport kedua terbesar kepada Malaysia. Kedua-dua kerajaan komited untuk mengukuhkan lagi perdagangan, pelaburan dan kerjasama ekonomi. Ini dapat dilihat pada tahun 2010 di mana kawasan Perdagangan Bebas ASEAN (AFTA) telah berjaya membawa hubungan ekonomi dan perdagangan

dua hala ke peringkat yang lebih tinggi. Bagi mengatasi kepelbagaian masalah dan cabaran dalam hubungan dua hala ini, China dan Malaysia telah mengambil beberapa langkah seperti menandatangani beberapa perjanjian yang berkaitan dengan kerjasama perdagangan. Pada tahun 1988 dan tahun 2002 contohnya, mereka telah menubuhkan sebuah jawatankuasa bersama dalam membuat pemantauan terhadap perdagangan kedua-dua buah negara selain menganjurkan aktiviti berkaitan perdagangan seperti Ekspo Shanghai pada tahun 2010.

China dan Malaysia merupakan dua buah negara jiran yang telah berjaya menunjukkan peningkatan dari segi nilai import dan eksportnya sejak mengadakan hubungan diplomatik. Wei Haojie (2005), menjelaskan bahawa import dan eksport antara kedua-dua buah negara sentiasa menunjukkan pertumbuhan, di samping kontrak projek dan kerjasama dalam perkhidmatan buruh juga telah menunjukkan perkembangan yang pesat. Bagi mengukuhkan lagi proses kerjasama ekonomi dengan Malaysia, China telah bersungguh-sungguh melaksanakan “Dasar Untuk Keluar” iaitu dengan memilih pasaran produk yang bertepatan untuk pasaran ekonomi Malaysia. Bagi mengembangkan lagi kerjasama China dengan Malaysia, Wei Haojie menegaskan beberapa langkah yang boleh diambil oleh kerajaan Republik tersebut. Antaranya adalah seperti:

- i. Meningkatkan aktiviti pelaburan di Malaysia
- ii. Memilih produk yang tepat untuk pasaran Malaysia
- iii. Memasuki pasaran Malaysia dengan menggunakan kaedah usahasama atau ejen
- iv. Meluaskan kontrak projek antarabangsa dan kerjasama buruh
- v. Turut memainkan peranan dalam pertumbuhan-pertumbuhan komuniti Cina Malaysia dalam mengukuhkan ekonomi dan perdagangan China-Malaysia

Kajian dari Malaysia

Kajian dari Malaysia dan antarabangsa mendapati bahawa, dasar luar yang diamalkan oleh setiap pemimpin memainkan peranan penting dalam mencorak perkembangan hubungan yang diinginkan. Selepas kemerdekaan pada tahun 1957, dasar luar Malaysia antara tahun 1957-1970 berkait rapat dengan piagam Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu (PBB), iaitu mendukung kemanan sejagat, melindungi hak asasi manusia di samping mewujudkan keadilan dan kesaksamaan dalam perundangan serta bekerjasama dalam pembangunan ekonomi negara anggota tanpa sebarang unsur diskriminasi dan penindasan. Menurut Ghazali Shafie, dasar luar berkait rapat dengan kepentingan serta keperluan dalam menjaga dan mempertahankan kepentingan nasional (Ghazali Shafie, 1982, p. 164). Sifat yang perlu ada bagi mengukuhkan lagi dasar luar sesebuah negara ialah dinamik, tidak kaku dan sterotaip namun mampu membuat perubahan terhadap corak dan orientasinya mengikut peredaran masa selaras dengan keperluan dan kepentingan negara.

Samuel C.Y. Ku dalam “China’s Changing Political Economy with Malaysia: A Regional Perspective” [China Menukarkan Ekonomi Politik dengan Malaysia: Perspektif Regional] menegaskan bahawa perubahan dasar politik dan ekonomi oleh China terhadap Malaysia dan Asia Tenggara bermula dengan tiga dasar yang penting seperti

yang ditegaskan oleh Gu Changyong (2006). Walaupun China berhadapan dengan hubungan yang tidak stabil dengan Malaysia dan negara-negara di rantau Asia Tenggara yang lain, namun berikutan tiga dasar utama yang dijalankan oleh China, ia telah mengubah lanskap hubungan dengan negara-negara individu seperti Malaysia dan negara serantau secara keseluruhan. Menerusi kajian beliau, tiga dasar yang diperkenalkan pada tahun 1979, 1990-an dan 2000 ini adalah sangat signifikan dalam membawa perkembangan hubungan antara kedua-dua buah negara.

Hubungan ekonomi yang terjalin antara Malaysia dan China sangat penting dalam pembangunan Asia Timur. Rujhan Mustafa berpendapat bahawa China dan Malaysia boleh mengukuhkan lagi kedudukan ekonominya sehingga menjangkau pasaran dunia berdasarkan kepada kerjasama ekonomi antara mereka di rantau Asia Timur (Rujhan Mustafa, 2007, p. 120). ASEAN dan China (termasuk Jepun dan Korea Selatan) boleh memainkan peranan yang penting dalam mencapai keseimbangan kuasa dengan Amerika Utara dan Eropah. Hal ini kerana kuasa pasaran 1.98 bilion orang rantau Asia Timur berupaya untuk mencapai keseimbangan ekonomi dengan negara-negara dunia lain.

Banyak pihak yang menjangkakan bahawa China akan menjadi salah sebuah hub-ekonomi penting pada masa akan datang selepas Amerika Syarikat. Bagi negara-negara Asia Tenggara seperti Malaysia dan Thailand yang sememangnya banyak bergantung kepada barangan eksport dari China, pertumbuhan ekonomi negara tersebut membuka peluang yang luas dalam pengagihan ekonomi mereka dan mengurangkan kebergantungan kepada pasaran yang dieksport dari Amerika dan Kesatuan Eropah yang lain seperti sebelumnya.

Ramli Dollah dan Wan Shawaluddin menyifatkan kebangkitan ekonomi China dilihat sebagai perkara utama dalam menentukan dasar yang dilaksanakan oleh Malaysia ke atas China (Ramli Dollah & Wan Shawaluddin, 2005, p. 78). Ini kerana China dilihat sebagai sebuah negara yang menjadi pemangkin kepada pertumbuhan ekonomi di rantau ini. Kenyataan ini dikuatkan lagi apabila Malaysia juga menganggap China sebagai sebuah negara yang mempunyai peluang besar membuka jalan dalam memacu ekonomi Malaysia ke peringkat yang lebih tinggi. Selain itu, faktor ekonomi yang dibawa menerusi jalinan hubungan diplomasi antara kedua-dua negara juga menjadikan kesemua isu yang dianggap sebagai ancaman kepada Malaysia dineutralkan untuk kepentingan ekonomi dan pembangunan dalam negara. Sebagai contoh, bagi mengeratkan lagi hubungan ekonomi kedua-dua negara, aspek pelancongan telah dinaik taraf menjadi suatu keutamaan yang dapat memacu peningkatan keuntungan dalam negara. Menyedari hal ini, pelbagai usaha yang dilakukan oleh kerajaan dan sektor swasta untuk menggiatkan lagi kedatangan pelancong. Agensi-agensi pelancongan Malaysia menawarkan pakej-pakej yang berpatutan untuk rakyat negara ini melawat ke China. Pada tahun 1997, jumlah pelancong China ke Malaysia dicatatkan sebanyak 158,679 orang telah meningkat kepada 350,597 orang pada tahun 2003 (Ramli Dollah & Wan Shawaluddin, 2005, p. 95).

Perdagangan Malaysia-China Tahun 1980 sehingga 2013

Hubungan Malaysia-China telah memasuki fasa baru sejak permulaan awal tahun 1980-an. Dua sebab utama perubahan dalam hubungan kedua-dua buah negara ini ialah pertama China mula mengamalkan Dasar Pintu Terbuka dan mengambil langkah untuk membangunkan kerjasama ekonomi luar. Kedua, ekonomi Malaysia telah terjejas oleh kemelesetan ekonomi dunia (Shee, 2005, p. 21). Bagi menyelesaikan masalah ini, Malaysia telah mengambil langkah dengan menyelaraskan dasar domestiknya terlebih dahulu di samping berusaha untuk mempelbagaikan pasaran asing ekonomi negaranya (Shee, 2005, p. 21). Pada masa yang sama, China juga menawarkan potensi yang besar untuk menjadi rakan dagangan utama kepada Malaysia. Keadaan ini menyebabkan pada tahun 1980-an telah menyaksikan pengembangan yang lebih besar dalam perdagangan dua hala. Bagi pihak China pula, selepas penyelesaian masalah dalaman yang melanda negara tersebut, mereka telah memperkenalkan Dasar Pintu Terbuka.

China menjadikan Malaysia sebagai salah satu model dalam membentuk semula dasar mereka. Ini dapat dilihat pada tahun 1980, apabila delegasi dari China telah ke Pulau Pinang bagi membuat kajian mengenai Zon Perdagangan Bebas untuk membantu membangunkan Shenzhen sebagai wilayah ekonomi khas. Selain itu, pada tahun 1985, dorongan yang kuat telah dibuat untuk menarik pelaburan dari luar China dan salah satu dari negara yang disasarkan adalah Malaysia. Bagi mengeratkan lagi hubungan kerjasama ekonomi kedua-dua negara, pada tahun 1985, Mahathir Mohamad telah mengadakan lawatan rasmi ke China. Lawatan ini secara amnya membuka jalan yang luas dalam hubungan perdagangan (Balakrishnan, 2006, p. 6). Berikutan lawatan oleh Mahathir Mohamad, perjanjian kemudiannya berjaya ditandatangani. Antaranya ialah perjanjian dalam "Avoidance of Double Taxation" yang ditandatangani pada tahun 1985.

Melalui perjanjian tersebut, Malaysia dan China bersetuju untuk mengelakkan pengenaan cukai dua kali dan mencegah ketidakseimbangan fiskal berkaitan cukai pendapatan. Pada tahun 1988 pula, kedua-dua negara berjaya mencapai kata sepakat melalui perjanjian-perjanjian yang ditandatangani dalam pelbagai bidang seperti perkapalan, perkhidmatan udara, perlindungan perdagangan dan pelaburan serta menubuhkan penubuhan jawatankuasa bagi ekonomi dan perdagangan kedua-dua negara. Perjanjian-perjanjian ini dijadikan sebagai pemangkin untuk hubungan perdagangan China-Malaysia. Sehubungan itu, pada tahun 1989, jumlah dagangan yang dicatatkan antara China-Malaysia telah melebihi USD 1 bilion, dan ini merupakan jumlah tertinggi dalam sejarah perdagangan kedua-dua buah negara (Shee, 2006, p. 25). Manakala, Malaysia mula melabur di China pada tahun 1984 tapi dalam jumlah yang kurang dari USD 100 juta. Sehingga awal tahun 1990, pelaburan di China mencatatkan peningkatan dan lebih daripada 70 buah syarikat telah memulakan operasi mereka di China (Wang, 2010).

Jadual 1

Nilai Dagangan China-Malaysia, tahun 1985-1990

Tahun	Jumlah (USD Juta)
1985	370
1986	380
1987	550
1988	870
1989	1040
1990	1170

Nota. Sumber daripada *Yearbook of Customs Statistic of PRC* dan *Yearbook of Foreign External economy and Commerce of China*.

Jadual 1 menunjukkan nilai dagangan bagi China dengan Malaysia. Dapat dilihat bahawa bermula tahun 1985 nilai dagangan China dengan Malaysia sebanyak USD 370 juta dan pada tahun 1989 telah berjaya mencecah USD 1.04 bilion. Jumlah yang ditunjukkan pada tahun 1989 menunjukkan permulaan bagi pencapaian nilai melebihi 1 bilion dolar dan tahun-tahun seterusnya. Tahun 1985 menunjukkan permulaan fasa baru hubungan dua hala antara Malaysia dan China berikutan daripada lawatan rasmi oleh Mahathir Mohamad pada November 1985 (Shee, 2004, p. 61).

Nilai ekonomi dan perdagangan antara Malaysia dan China pada tahun 1990-an diletakkan sebagai fasa ekonomi yang penting dalam hubungan dua hala kedua-dua buah negara. Perdagangan berkembang pesat selepas era Perang Dingin di mana pada tahun 1991, jumlah dagangan adalah sebanyak USD 1.33 bilion manakala pada tahun 1998 pula telah meningkat kepada USD 4.26 bilion. Oleh itu perdagangan dua hala berkembang lebih enam kali ganda dari USD 1.475 bilion pada tahun 1992 kepada USD 7.6 bilion pada tahun 2001. Pada tahun 2001, produk elektrik dan elektronik (49.1%), kimia dan bahan kimia (10.6%), jentera, perkakasan dan peralatan merupakan eksport utama; produk utama seperti minyak sawit (10%) dan petroleum mentah (3.8%) merupakan produk kedua terpenting eksport China ke Malaysia. Di samping itu, Tahun 2001, import Malaysia dari China juga tertumpu kepada sektor pembuatan seperti barangan elektrik dan elektronik (52.7%), jentera, perkakasan dan peralatan (7.2%), kimia dan bahan kimia (5.5%), tekstil dan pakaian (4.6%). Pada tahun 2002, Malaysia buat pertama kalinya mengatasi Singapura sebagai rakan dagangan terbesar China dalam kalangan negara-negara ASEAN. Daripada jumlah eksport iaitu sebanyak USD 325.64 bilion, China mengeksport 1.5%, iaitu USD 5 bilion ke Malaysia. Daripada jumlah import pula iaitu sebanyak USD 295.30 billion, China mengimport sebanyak USD 9.30 billion atau 3.2% dari Malaysia. Oleh itu antara tahun 1996 dan 2002, perdagangan Malaysia dengan China berkembang kira-kira empat kali ganda, iaitu daripada USD 3.6

bilion kepada USD 14.3 bilion pada tahun 2002 dan pada tahun 2003 ia meningkat kepada USD 20.13 bilion.

Terdapat tiga sebab utama yang menjadi landasan terhadap lonjakan besar dalam nilai perdagangan kedua-dua negara selepas tahun 1990 (Shee, 2004, p. 62), iaitu: pertama, pada Januari 1988, Malaysia membuat keputusan untuk memansuhkan peraturan mendapatkan kebenaran khas untuk mengimport barangan China. Selain itu 5% caj pentadbiran juga dimansuhkan pada tahun yang sama. Kedua, kerajaan Malaysia menarik balik sekatan ke atas ahli perniagaan di samping mengehendkan lawatan mereka ke Pameran Perdagangan Canton/ Canton Trade Fair. Ketiga, untuk memudahkan ahli perniagaan Malaysia (terutamanya Cina) menjalankan perniagaan di China, pihak berkuasa imigresen Malaysia telah mengubah beberapa permit keluar untuk membolehkan ahli perniagaan tinggal lebih lama di China.

Kesan terhadap fasa baru dalam hubungan dua hala Malaysia-China bukan sahaja boleh dilihat melalui perkembangan pesat dalam bidang perdagangan tetapi juga usaha sama dalam bidang perniagaan dan pelaburan. Melalui Jadual 2, dapat dilihat bahawa ahli perniagaan dari Malaysia mula melabur di China pada pertengahan tahun 1980-an, tetapi pelaburan mula berkembang pada awal tahun 1990. Kemerosotan juga dapat dilihat dari tahun 1996 hingga tahun 2000 berikutan krisis kewangan yang melanda negara-negara Asia Tenggara pada tahun 1997 dan 1998. Peningkatan semula pelaburan berlaku pada tahun 2000, dan tahun 2002 mencatatkan nilai sebanyak USD 2.84 bilion (Xin, 2003).

Jadual 2

Pelaburan Langsung Malaysia di China

(tahun-tahun yang dipilih iaitu dari tahun 1991 dan 2002)

Tahun	1991	1992	1993	1994	1996	1998	2000	2001	2001
Jumlah (USD Juta)	40.2	24.7	91.4	201	459.9	325.9	202.9	263.0	367.9

Nota. Nilai untuk tahun 1992, 1993, 1994, 1996, 2000 dan 2001 merupakan nilai yang dicapai, manakala untuk tahun 1991 dan 1998 merupakan nilai kontrak. Sumber daripada *Yearbook of China's Foreign Economic Relations Trade* dan Shee, P.K., *Malaysia's Changing Policies Toward China: From Non-recognition to Rapprochement*.

Pada akhir tahun 2001, Malaysia telah melabur dalam 2216 projek di China. Jumlah yang dijanjikan ialah USD 5.42 billion, manakala pelaburan sebenar berjumlah USD 2.45 bilion. Pada akhir Jun 2002, China bersetuju untuk melabur USD 71.14 juta manakala pelaburan sebenar hanya USD 34.96 juta. Data ini menunjukkan bahawa terdapat banyak ruang bagi pengembangan dalam hubungan pelaburan antara China-Malaysia.

Pada 1 November 2003, selepas 22 tahun mentadbir Mahathir Mohamad meletak jawatan dan digantikan oleh Abdullah Badawi. Pentadbiran Malaysia di bawah Perdana Menteri kelima ini juga masih menjadikan China sebagai rakan ekonomi dan dagangan utama. Pada 16 September 2003, dalam Forum perniagaan Malaysia-China Abdullah Badawi menyifatkan bahawa kejayaan China sebagai kuasa ekonomi dan tidak boleh dianggap sebagai cabaran besar kepada Malaysia, malahan hubungan antara kedua-dua negara adalah saling lengkap-melengkapi. Berikutan itu, tahun 2004 menyaksikan sebanyak 28 memorandum persefahaman berjaya ditandatangani. Antara memorandum persefahaman yang saling dipersetujui adalah dalam bidang pertanian, penerbangan, perkapalan, tenaga, kewangan, buruh, sains dan teknologi, angkasa lepas, kebudayaan, pendidikan dan kesihatan umum. Setelah AFTA ditubuhkan secara rasmi pada tahun 2002, kemajuan dalam bidang ekonomi antara China dengan negara-negara ASEAN semakin berkembang. Malah, pada tahun 2004 telah menyaksikan bahawa Malaysia telah berjaya menjadi rakan dagang terbesar China dalam negara ASEAN selepas Singapura. Empat tahun selepas itu iaitu 2008, Malaysia berjaya mengatasi Singapura dan mendominasi tempat teratas dalam kalangan anggota ASEAN yang lain sebagai rakan dagang terbesar dengan China. Di samping itu, tahun 2008 juga menyaksikan bahawa Malaysia antara 10 pelabur terbesar di China.

Timbalan Perdana Menteri China, Li Keqiang dalam pertemuan dengan Najib Razak di Beijing bagi menyambut ulang tahun hubungan Malaysia-China pada 4 Jun 2009 menyifatkan hubungan kedua-dua negara telah banyak memberi kelebihan kepada rakyat kedua-dua negara terutamanya, di samping membantu menggalakkan keamanan dan pembangunan serantau (*Xinhua*, Jun 5, 2009). Pada pertemuan ini juga, kedua-dua negara berjaya mencapai kesepakatan dalam menandatangani memorandum yang melibatkan kerjasama dalam bidang politik, ekonomi, kebudayaan dan pendidikan untuk tahun-tahun yang akan datang (*Xinhua*, Jun 5, 2009).

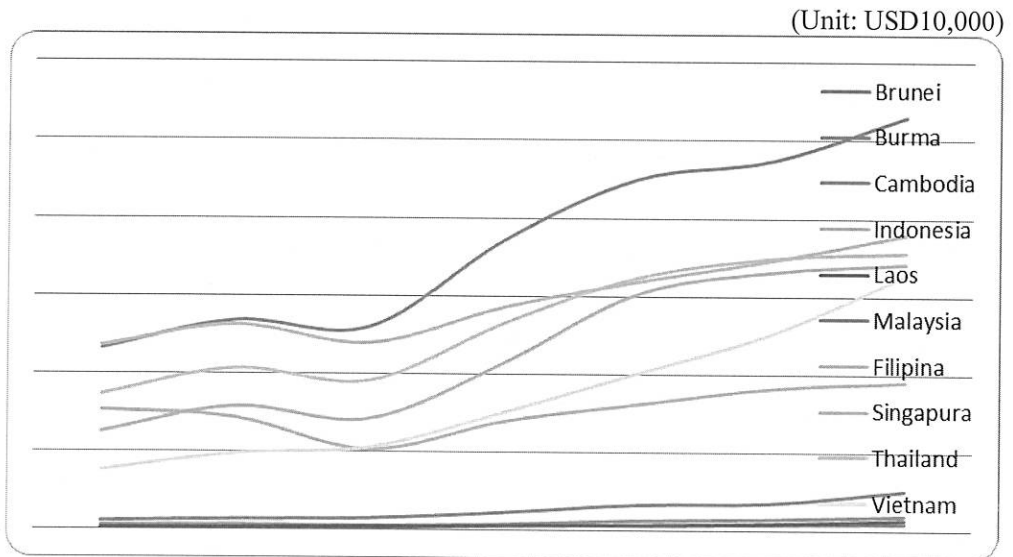
Jadual 3

Perdagangan antara China dan Negara-negara ASEAN 2007-2013

	(Unit: USD10,000)						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Brunei	35876	21943	42244	103194	131121	162553.7	179358
Burma	207784	262532	290012	444207	650140	697193.8	1019556
Cambodia	93399	113437	94415	144097	249911	292343.3	377314
Indonesia	2499641	3151605	2838876	4275028	6055462	6623408	6835475
Laos	26386	40237	75180	108512	130088	172077.7	273266
Malaysia	4638632	5355657	5196769	7424884	9002270	9483205	10608338
Filipina	3061576	2863698	2053900	2776223	3224704	3637546	3804994
Singapura	4714398	5247707	4785587	5707598	6371006	6927265	7589638
Thailand	3463812	4129309	3819082	5293702	6473385	6975086	7124055
Vietnam	1511758	1945845	2104518	3008608	4020784	5043941	6547819

Nota. Sumber daripada "Value of Imports and Exports by Country (Region) of Origin/Destination", *China Statistic Yearbook 2007-2013*.

Jadual 3 menunjukkan jumlah dan nilai perdagangan antara China dengan negara-negara ASEAN pada tahun 2007 sehingga tahun 2013. Nilai-nilai dalam jadual juga dapat diterangkan melalui Rajah 1 di bawah.

Rajah 1. Perdagangan antara China dan Negara-negara ASEAN. Sumber daripada “Value of Imports and Exports by Country (Region) of Origin/ Destination”, *China Statistic Yearbook 2007-2013*.

Melalui Rajah 1 dapat diketahui bahawa dalam kalangan 10 anggota dalam ASEAN, jumlah terhadap aktiviti import dan eksport antara China dan Malaysia mempunyai lebihan yang ketara berbanding negara-negara lain. Pada tahun 2007, 2008 dan 2009 Malaysia, Singapura dan Thailand merupakan tiga buah negara yang aktif berdagang dengan China. Manakala pada tahun 2010, 2011 dan 2012 menunjukkan aktiviti perdagangan antara China dan Malaysia berkembang dengan pesat, mengatasi negara-negara ASEAN yang lain.

Menjelang tahun 2013, jumlah import dan eksport China dan Malaysia meningkat sebanyak USD 10,608 juta, peningkatan sebanyak 11.9% di mana China mengeksport ke Malaysia sebanyak USD 459 juta dan nilai import ke atas Malaysia adalah sebanyak USD 601 juta (*China Statistik Yearbook*). Dalam tempoh masa ini, eksport utama China ke Malaysia termasuklah barangan elektrik dan elektronik, perkakasan dan peralatan mesin/ mekanikal, peralatan perubatan optik dan alat ganti, perabot dan lain-lain. Manakala import China dari Malaysia pula adalah barangan seperti elektrik dan elektronik, bahan api dan bahan mineral, minyak haiwan dan minyak sayur, peralatan mekanikal dan getah (*China Statistik Yearbook*). Selain itu, China mencatatkan jumlah dagangan dua hala tahun 2013 lebih daripada USD 106 bilion (RM 340 bil), sebanyak 11.9% meningkat berbanding tahun sebelumnya. Malah, jumlah mutual actual

investment telah mencapai USD 7.46 bil (RM 23.9 bil), serta direkodkan jumlah pelaburan China di Malaysia tahun lalu meningkat sebanyak 193.3%. Ia semakin membawa manfaat dari tahun ke tahun, lebih-lebih lagi apabila Malaysia China menjalin kerjasama dengan menandatangani “The Five Year Programme for Economic and Trade Cooperation” pada Oktober 2013. Persetujuan bersama ini menyimpulkan kerjasama kedua-dua negara dalam sektor pertanian, tenaga dan sumber mineral; informasi dan telekomunikasi; perkilangan, pembangunan, dan kejuruteraan; pelancongan, logistik dan peruncitan. Kerjasama selama 5 tahun yang termeterai ini jelas menunjukkan betapa kepercayaan negara China terhadap Malaysia begitu utuh untuk menjalin hubungan ekonomi yang lebih rapat dan ampuh kini dan di masa hadapan (Li, 2006, p. 3). Keadaan ini jelas menunjukkan bahawa proses perdagangan yang berlaku antara Malaysia dengan China telah menjadikan Malaysia menduduki tempat pertama dalam carta perdagangan China dengan 10 negara ASEAN.

Bidang-bidang Utama dalam Kerjasama Ekonomi dan Perdagangan antara Malaysia dan China

Kerjasama antara Malaysia dan China dapat dibahagikan kepada tiga bahagian utama iaitu perdagangan dalam barangan, perdagangan dalam perkhidmatan dan juga pelaburan.

1) Perdagangan Barangan

Kerjasama perdagangan antara Malaysia dan China adalah lebih tertumpu dalam perdagangan barangan keluaran negara. Menjelang awal tahun 1990-an, eksport Malaysia ke China lebih tertumpu kepada hasil pertanian seperti minyak sawit, produk kayu-kayan, getah dan sebagainya. Namun, permintaan terhadap produk-produk ini mengalami penurunan yang drastik selepas tahun 1995 dan digantikan dengan barangan berintensif modal (Li, 2006, p. 3). Dari tahun 2000, perdagangan barangan seperti produk elektrik dan elektronik, mesin, produk kimia dan tekstil kekal stabil dieksport China ke Malaysia. Manakala import China dari Malaysia ialah elektrik dan elektronik, minyak sawit, produk kimia dan minyak asli. Dengan ini, eksport Malaysia kepada China terhadap barangan mesin dan perkakas elektrik adalah sebanyak 48% dari keseluruhan eksport pada tahun 2005. Selepas tahun 2000 berikutan pemodenan struktur industri di China telah membolehkan China telah mampu menghasilkan produk berteknologi tinggi bagi mememnuhi permintaan domestiknya sendiri.

2) Perdagangan dalam Bidang Perkhidmatan

Pada 14 Januari 2007, Perdana Menteri China Wen Jiabao telah menghadiri sidang kemuncak China-ASEAN yang diadakan di Filipina. Sidang kemuncak tersebut telah menyaksikan China dan 10 negara ASEAN yang lain telah bersetuju untuk menandatangani “Perjanjian Perdagangan Perkhidmatan”. Pakej pertama komitmen liberalisasi telah dilaksanakan pada 1 Julai 2007. Perjanjian ini walau bagaimanapun tidak termasuk liberalisasi perkhidmatan berkaitan perolehan kerajaan dan perkhidmatan berkaitan kerajaan. Komitmen liberalisasi Malaysia di bawah pakej pertama adalah sektor seperti seni bina, kejuruteraan, telekomunikasi, perkhidmatan kewangan, pendidikan, kesihatan dan pelancongan. Manakala tawaran China di bawah Pakej Pertama merupakan sektor seperti perkhidmatan komputer dan yang berkaitan,

perkhidmatan perundingan pengurusan, pembinaan, perkhidmatan alam sekitar, perkhidmatan rekreasi, dan perkhidmatan pengangkutan. Melalui perjanjian dalam bidang perkhidmatan ini dapat dilihat terdapat beberapa perubahan yang dilakukan. Sebagai contoh dapat dilihat melalui aspek pelancongan. Sebelum perjanjian perkhidmatan ditandatangani, kerajaan Malaysia mengenakan prosedur visa yang amat rumit untuk warga negara China yang ingin melancong ke Malaysia. Keadaan ini telah menyebabkan kedatangan pelancong dari China adalah dalam jumlah yang kecil. Namun selepas perjanjian ini, kedua-dua negara berjaya menyediakan keadaan yang lebih santai dalam perkhidmatan pelancongan dan keadaan ini juga membantu kedua-dua negara dalam mengembangkan lagi industri pelancongan.

3) Kerjasama Pelaburan

Malaysia memulakan pelaburan mereka di China pada tahun 1984. Walau bagaimanapun nilai pelaburan kurang dari USD 100 juta sehingga awal tahun 1990-an. Dalam satu forum mengenai hubungan Malaysia-China yang diadakan di Kuala Lumpur pada 23 Januari 1995, Mahathir Mohamad menegaskan bahawa China tidak menimbulkan ancaman politik dan ketenteraan. Pada pandangan beliau, China adalah sebuah negara yang menawarkan peluang-peluang ekonomi yang mencukupi untuk pelaburan (Shee, 2004, p. 68). Beliau juga mengatakan bahawa negara-negara Asia Tenggara tidak perlu takut akan kekayaan dan kekuatan China. Mereka harus menyambut baik kebangkitan China kerana ianya membolehkan negara-negara tersebut dapat berkongsi kekayaan yang ditawarkan oleh China melalui perkongsian perdagangan dan interaksi ekonomi. Mahathir juga menyifatkan bahawa kemakmuran negara China akan menjadi pemangkin pertumbuhan kepada negara di rantau Asia Timur seperti Jepun dan Korea seterusnya merebak ke seluruh dunia. Pada tahun 1990, kerajaan Malaysia dan China telah menandatangani "Agreements on Mutual Encouragement and Protection Investment" yang bertujuan untuk pembangunann kerjasama ekonomi antara kedua-dua negara. Kedua-dua buah negara juga bersetuju untuk saling menghormati terhadap kedaulatan, kesaksamaan dan melindungi hak-hak pelabur yang melabur di negara masing-masing. Perjanjian Pelaburan ASEAN-China telah ditandatangani pada 15 Ogos 2009. Perjanjian tersebut berkuat kuasa pada 1 Januari 2010, yang bertujuan untuk mewujudkan persekitaran yang baik untuk pelabur dan pelaburan dari ASEAN dan China. Oleh itu isi kandungan perjanjian ini telah menetapkan unsur-unsur perlindungan dan layanan yang adil dan saksama kepada pelabur. Ia juga mempunyai peruntukan yang membolehkan pemindahan dan penghantaran balik keuntungan yang diperolehi secara bebas.

Pada tahun 2013, Najib Razak dan Presiden China Xi Jinping menghadiri Forum Kerjasama Ekonomi China-Malaysia bagi mengukuhkan lagi kerjasama pelaburan antara Malaysia dan China di samping menggalakkan pelaburan bersama. Pertemuan dalam forum ini juga menyaksikan kedua-dua negara telah bersepakat untuk memeterai perjanjian The Five Year Programme for Economic and Trade Cooperation bagi tempoh 2013 hingga 2017 yang mengukuhkan lagi kerjasama bilateral dalam pelbagai sector (*Utusan Malaysia*, Oktober 5, 2013). Selain itu, projek Qingzhuo dan Kuantan Industrial Park yang telah dilancarkan masing-masing pada tahun 2012 dan 2013 juga merupakan satu kerjasama pelaburan diantara kedua-dua negara. Najib menegaskan bahawa program ini akan menguatkan lagi hubungan kedua-dua negara sekaligus menjadi pemangkin

kepada pengukuhan kerjasama pada masa akan datang. Kerajaan Malaysia juga mengalu-alukan kerjasama teknikal dengan syarikat-syarikat automotif China dan juga terbuka kepada kerjasama bidang-bidang baharu lain termasuk industri halal.

Kerjasama Ekonomi Malaysia-China di Bawah Rangka Kerja Kawasan Perdagangan Bebas ASEAN-China

Kerjasama antara ASEAN dan China telah melangkaui tahap yang lebih tinggi dengan termeterainya Perjanjian Rangka Kerja mengenai Kerjasama Ekonomi Komprehensif di Sidang Kemuncak ASEAN-China kali ke-6 pada bulan November 2002. Perjanjian Rangka Kerja yang menyediakan asas perundangan bagi ASEAN dan China telah membawa kepada pembentukan Kawasan Perdagangan Bebas ASEAN-China (ACFTA) pada 1 Januari 2010. Perjanjian Rangka Kerja terdiri antara lain memperuntukkan penubuhan ASEAN-China Free Trade Agreement dalam jangka masa 10 tahun, Perdagangan Barangan, Program Tuisyen Awal, Perdagangan Perkhidmatan, Pelaburan, Mekanisme Penyelesaian Pertikaian dan Kerjasama Ekonomi. Hubungan perdagangan menjadi lebih erat selepas Perjanjian Rangka Kerja dan kemudiannya Perjanjian Perdagangan Bebas ASEAN-China. Antara tahun 2002 hingga 2014, lebih daripada 10 perjanjian utama ekonomi berjaya dimeterai, antaranya ialah First Protocol to Amend ASEAN-China Framework Agreement, ACFTA¹ in Goods, ASEAN-China Trade Dispute Settlement Agreement dan lain-lain.

Program Tuisyen Awal, EHP yang diperkenalkan telah menghapuskan tariff ke atas senarai-senarai produk yang dipersetujui sebelum pelaksanaan rasmi AFTA pada 2010 lagi dan ini menunjukkan kesungguhan negara-negara anggota dan China dalam mempromosikan dan membangunkan kawasan perdagangan bebas ASEAN dan China. Enam negara ASEAN dan China kecuali Filipina telah terlibat dalam program ini bermula 1 Januari 2004 manakala pemansuhan tarif secara keseluruhannya dilaksanakan pada 1 Januari 2006 melibatkan Kemboja, Laos, Myanmar dan Vietnam pada tahun 2010 (Kwek & Tham, 2007, p. 132). Malaysia telah meletakkan sebanyak 590 buah produk di bawah EHP, di mana 503 merupakan produk yang terdiri daripada sumber pertanian yang belum diproses dan 87 lagi produk-produk spesifik seperti kopi, koko dan produk koko, minyak, lemak sayuran dan haiwan, minyak galian, sabun dan asid sterik. China juga telah menawarkan sebanyak 581 produk di bawah EHP.

ACFTA memudahkan integrasi ekonomi Asia Timur untuk masa hadapan di mana ianya dapat dijadikan model kepada perkembangan Kawasan Perdagangan Bebas termasuklah Jepun dan Korea (Yeoh & Ooi, 2007, p. 2). Sebagai ahli dalam WTO, dasar Kawasan Perdagangan Bebas Malaysia diformulasikan selaras dengan prinsip-prinsip utama yang terdapat dalam perjanjian WTO. Selain itu, dasar perdagangan Malaysia juga adalah berlandaskan struktur ekonomi negara iaitu sebuah pasaran ekonomi terbuka dan mempunyai pasaran domestik yang kecil. Ini menjadikan perdagangan antarabangsa

¹ Kawasan Perdagangan Bebas ASEAN-China (ACFTA) ialah kawasan bebas untuk negara ASEAN dan Republik Rakyat China. Kerangka perjanjian asal ditandatangani di Phnom Penh, Kemboja pada 4 November 2002 dan mula berkuatkuasa pada 1 Januari 2010. ACFTA merupakan kawasan perdagangan bebas terbesar dari segi jumlah penduduk dan ketiga terbesar dari segi jumlah dagangan di dunia.

memainkan peranan yang penting bagi pembangunan ekonomi negara Malaysia. Sebagai sebuah negara yang membangun, Malaysia juga memerlukan aliran kemasukan pelaburan langsung asing (FDI) serta pemindahan teknologi dalam meningkatkan lagi daya saing negaranya dengan negara-negara serantau.

Pembentukan ACFTA juga bermatlamat untuk meningkatkan dan mempromosikan pelaburan langsung di rantau ini dan untuk melabur ke China. Hal ini kerana sekiranya kadar tarif dikurangkan kepada sifar, rantau ini akan menjadi tumpuan kepada destinasi FDI yang dapat menarik banyak pelabur asing. Pelabur akan lebih cenderung kepada pasaran bersepadu daripada pasaran dibahagikan kerana pasaran bersepadu membenarkan pelabur untuk beroperasi di bawah rangka kerja kawal selia yang sama dan dengan itu mengurangkan risiko dan ketidakpastian dalam pasaran.

Rajah 2. Malaysia sebagai platform China memasuki ASEAN.

Rajah 2 menerangkan mengenai Malaysia sebagai platform untuk syarikat-syarikat dari negara China bagi memasuki pasaran ASEAN. Menerusi kerjasama ekonomi antara Malaysia-China dalam rangka kerja ACFTA Malaysia telah berjaya menduduki tangga ke-16 dalam pelaburan asing di China dan tangga kedua selepas Singapura dalam kalangan anggota ASEAN. Terdapat lebih 50 buah syarikat dari Malaysia berminat untuk memulakan operasi di China. Dapat dilihat bahawa kebanyakan daripada pelabur-belabur dari Malaysia lebih cenderung melabur di China dalam sektor industri berasaskan kayu, komputer, barangan keperluan pejabat, produk berasaskan minyak sawit serta pruduk makanan. Dalam perkhidmatan pula, pelaburan Malaysia adalah lebih tertumpu kepada pembangunan infrastruktur, penjana kuasa, pembinaan dan perniagaan pasar raya (Yeoh & Ooi, 2007, p. 4).

Malaysia secara amnya mempunyai tariff yang lebih rendah berbanding China. Berdasarkan laporan yang dikeluarkan oleh MATRADE purata kadar tariff untuk keluaran produk pertanian adalah sebanyak 20.4%, 11.5% untuk produk kimia, 14.6% untuk mesin dan bahagiannya, 6.9% untuk produk logam, 27.2% bagi tekstil dan 12.9% bagi keluaran kayu dan produk-produk berkaitan dengannya. Pengurangan halangan tarif di bawah ACFTA ini meningkatkan lagi akses pelaburan syarikat China ke Malaysia.

Kesimpulan

Hubungan perdagangan yang berlangsung antara Malaysia dan China adalah berkait rapat, saling melengkapi di samping menunjukkan persaingan yang sihat. Pada masa kini, hubungan perdagangan yang dijalinan antara kedua-dua negara ini membuahkan hasil yang lumayan dan dijadikan contoh kepada negara-negara lain. Struktur saling melengkapi terutamanya dalam aspek perindustrian dan sumber

semulajadi menjadi penyumbang utama kepada perkembangan yang dicapai. Walaupun kebangkitan China sebagai kuasa ekonomi kedua terbesar pada masa sekarang dijadikan sebagai ancaman oleh sesetengah pihak, namun Malaysia dan para pelabur dalam negaranya harus melihat perkara ini sebagai cabaran dan mengambil manfaat daripadanya. Ini kerana hubungan Malaysia China membawa impak yang penting terutamanya untuk sektor ekonomi negara. Kedua-dua negara saling simbiosis antara satu sama lain kerana Malaysia adalah antara negara ASEAN yang merupakan penyumbang dagangan terbesar bagi negara Tanah Besar tersebut. Oleh itu, hubungan ekonomi dan perdagangan antara Malaysia dan China seharusnya dikekalkan momentumnya agar dapat memberi kesenangan dan kemudahan kepada masyarakat dan negara dalam memperoleh keuntungan ekonomi yang stabil dan konsisten.

Rujukan

- Balakrishnan K. S. (2006). "Malaysia-China relations: The political challenges" [Hubungan Malaysia-China: Cabaran politik]. *ICS Working Paper Series* [Siri kertas kerja ICS]. Kuala Lumpur: Institute of China Studies.
- China Statistics Yearbook 2014* [Buku tahunan statistik China 2014]. Dimuat turun daripada <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2014/indexeh.htm>
- Emile, Yeoh K. K. (2006). *China and Malaysia: Bilateral Relations, Global Linkages and Domestic Nexus* [China dan Malaysia: Hubungan dua hala, hubungan global dan domestik Nexus]. Kuala Lumpur: Institute of China Studies.
- Emile, Yeoh K. K. & Ooi, S. M. (2007). *China, Malaysia and ACFTA: FDI, Trade and Comparative Advantage* [China, Malaysia dan ACFTA: FDI, perdagangan dan perbandingan kelebihan]. Kuala Lumpur: Institute of China Studies.
- Ghazali Shafie M. (1982). *Malaysia: International relations* [Malaysia: Hubungan antarabangsa]. Kuala Lumpur: Creative Enterprise.
- Gu, C. Y. (2006). 从区域德观点看中国与马来西亚政治经济关系的变化 [Perubahan politik dan ekonomi China dan Malaysia daripada perspektif rantau]. Taiwan: Southeast Asian Affairs.
- Huang, L. H. (2015, Ogos). 后马哈蒂尔时代马来西亚对华规避战略 [Strategi pemintasan Malaysia terhadap China ketika era pasca-Mahathir]. Forum of World Economics and Politics 2012. Dimuat turun daripada http://www.nssd.org/articles/article_detail.aspx?id=44500999
- Kwek, K. T. & Tham, S. Y. (2007). "Trade between Malaysia and China: Opportunities and challenges for growth" [Perdagangan antara Malaysia dan China: Peluang dan cabaran untuk pertumbuhan]. *Emerging trading nation in an integration world: Global impacts and domestic challenges of China's economic reform* [Kemunculan negara dagangan dalam dunia Integrasi: Impak global dan cabaran domestik pembaharuan ekonomi China]. Kuala Lumpur: Institute of China Studies.
- Li, Y. (2006). "Analysis of recent Sino-Malaysia trade relations" [Analisis hubungan dagangan China-Malaysia terkini]. *ICS Working Paper* [Siri kertas kerja ICS]. Kuala Lumpur: Institute of China Studies.
- Lin, M & Yan, S. (2011). 中国与马来西亚的经贸关系：竞争性互补性分析 [Hubungan ekonomi dan perdagangan di antara China dengan Malaysia: Analisis dari segi persaingan dan pelengkapan]. Taiwan: Southeast Asian Affairs, 1.
- Ramli Dollah, Wan Shawaluddin Wan Hassan. (2005). Teori ancaman China dalam hubungan ekonomi Malaysia-China. *Journal of International Studies*, Vol 1.

- Rujhan Mustafa. (2007). "China and Malaysia in east asian economic integration" [Integrasi ekonomi China dan Malaysia di asia timur]. Dalam Emile, Yeoh K. K. & Evelyn Devadason. *Emerging trading nation in an integration world: Global impacts and domestic challenges of China's economic reform* [Kemunculan negara dagangan dalam dunia Integrasi: Impak global dan cabaran domestik pembaharuan ekonomi China]. Kuala Lumpur: Institute of China Studies.
- Shee, P. K. (2004). "The political economy of Mahathir's China policy: Economic cooperation, political and strategic ambivalence" [Politik ekonomi terhadap dasar China yang dikemukakan oleh Mahathir: Kerjasama ekonomi, politik dan pertentangan strategik]. *Ritsumeikan Annual Review of International Studies*, 3.
- Shee, P. K. (2006). "Malaysia's changing policies toward China: From non-recognition to rapprochement" [Menukar polisi Malaysia ke arah China: Daripada tidak diiktiraf kepada persesuaian]. Shaolian, Liao (ed). *Malaysia and Sino-Malaysian relations in a changing world* [Malaysia dan hubungan China-Malaysia dalam arus perubahan]. Xiamen: Xiamen University Press.
- Wang, D. X. (2010). *The prospects of China-Malaysia economic and trade relations in regional cooperation* [Prospek perhubungan ekonomi dan perdagangan China-Malaysia dalam kerjasama serantau]. Dimuat turun daripada www.malaysia-chinese.net
- Xin, H. Y. (2003, September). *Impacts of China-ASEAN free trade area upon overseas investment of Chinese enterprises* [Kesan kawasan perdagangan bebas China-ASEAN atas pelaburan luar negeri oleh perusahaan Cina]. Kertas kerja dibentangkan di 7th China International Fair for Investment and Trade, Xiamen, China.
- (2013, Oktober, 5) Malaysia, China meterai Program Lima Tahun kerjasama ekonomi. *Utusan Malaysia*.